

ПРАВНИЧА ЛЕКСИКА У КОНТЕКСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ АКТОВОЇ МОВИ XVII СТ.

На основі українських текстів Вижвівської актової книги XVII ст. досліджено особливості лексичних одиниць, пов'язаних із правовою сферою суспільного життя. За допомогою лексикографічних праць виявлено питому лексику, застарілі, діалектні, розмовні слова, простежено динаміку функціонування номенів від найдавніших часів до сьогодні.

Ключові слова: актова книга, лексема, юридичний термін, офіційно-діловий стиль.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства актуальним є усебічне вивчення тематичних груп лексики, пов'язаних із життям народу, із об'єктами його матеріальної і духовної культури. Писемні пам'ятки офіційно-ділового стилю української мови XVI – XVII ст. широко відображають лексичний склад української мови того часу, містять багату юридичну термінологію. Адміністративно-юридична лексика стала об'єктом аналізу М. Л. Худаша у монографії «Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст.» [3, 113–129]. Назви економічних і ділових стосунків, юридично-правових понять увійшли до предметно-тематичних груп, виділених В. В. Німчуком у передмові до збірника актових документів Волині і Наддніпрянщини XVII ст. [2, 13–14]. Ґрунтовне дослідження тематичної групи „адміністративно-територіальна лексика” здійснила Т. І. Жила [1].

Як яскравий зразок офіційно-ділового стилю Вижвівська актова книга XVII ст., що зберігається в Центральному державному історичному архіві м. Києва, містить чимало специфічних термінів, прикладів тогочасної професійної лексики галузі діловодства, юриспруденції. Окрім запозичених лексем, пам'ятка репрезентує власне українські номени, успадковані з праслов'янської мови. Розглянемо питому українську лексику юридичного

спрямування, виявлену у справах Вижвівської актової книги, простежимо історію становлення мовних одиниць та їх реалізацію на сучасному етапі розвитку української мови.

Лексема во̄лность «право, привілей»: продаї єсми полпцаца, ѿставуючи во̄лность близким и крєвным своим тую суму ѿтложитъ за тую прерєчоную половицю пцаца 278 зв. – походить від праслов'янського *volja «воля» (ЕСУМ, I, 423). Номен *вольность* «звільнення від якихось повинностей, пільги; виняткове право, привілей» простежується у пам'ятках офіційно-ділового стилю української мови XIV – XV ст. (ССУМ, I, 195). Як «вільність, воля, право; вільний стан, свобода; право вільно чинити, свобода незалежність» зафіксований цей термін в «Історичному словнику української мови» Є. Тимченка (Тимченко, I, 296). Репрезентована лексема *вольность/вольность* із семантичними характеристиками «воля, свобода, незалежність; право, привілей; право, дозвіл; право вибору; звільнення від повинностей, обов'язку; бажання, потреба; самостійність, необмеженість у діях; свавілля» й у «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» (СЛУМ, IV, 203). Лексема вміщена в лексикографічних працях XIX – XX ст.: *вільность* «свобода, воля» (Пискунов, 38), «вільність» (Желехівський, I, 118), «воля, вільність» (Уманець, I, 96), «свобода, вільність» (Грінченко, I, 238). На сучасному етапі розвитку лексики української мови відбувається розширення семантики слова: *вільність* «воля; права на що-небудь, пільги, привілеї; природність рухів, поведінки, невимушеність; нестриманість, розв'язність у поводженні; відступ від загальноприйнятих правил, законів» (ВТСУМ, 188). Номен відсутній у «Російсько-українському словнику правничої мови», тож, очевидно, можна висновувати про перехід його зі сфери ділового мовлення до міжстильової, загальноновживаної лексики.

Даровизна «подароване майно»: за которую даровизну маєть ѿнь... в пошанованю нас мати 190; Миско Иванович и дочка его Просиміа просили уряду, абы им тоє доброволное сознанє и даровизна была приніата и до книгъ записана 193 зв. – походить від праслов'янського *darъ «дар» (ЕСУМ, II, 12).

Даровизна як «дарування, подарування; дар, подарунок» фіксується у пам'ятках староукраїнської мови, починаючи від XVI ст. (Тимченко, II, 668). У «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» номінатив *даровизна* має значення «дарування, даровизна; подарунок, дар» (СЛУМ, VII, 178). Слово вміщене у лексикографічних працях XIX – XX ст.: *даровизна* «подарунок, дар» (Пискунов, 63), «подаровані речі» (Грінченко, I, 359). У перекладному словнику правничої мови *даровизна* – «дар, дарунок, подарунок» (РУСПМ, 37). Сьогодні лексема *даровизна* «подарована річ; дарунок» має дещо знижене стилістичне забарвлення і кваліфікується як розмовна (ВТСУМ, 273).

Номен долгъ «борг»: продали крунъть свои властныи, котрого за долгъ маемъ золотыхъ за семнадцат от Аньтона Глушаницы 180; иж-ем пѣстив за долгъ свои власныи злотыхъ ѡсмьдесят и пѣат золотыхъ монеты полское дом 143 зв. – походить від псл. *d^hlgъ «борг, обов'язок» (ЕСУМ, II, 99). Назву *долгъ* «борг, зобов'язання» репрезентовано у староукраїнській мові XV ст. (ССУМ, I, 314). Є. Тимченко фіксує номінатив *довгъ/долгъ* «грошова належність, що одна особа повинна виплатити другій» (Тимченко, II, 744). У «Словнику української мови XVI – початку XVII ст.» знаходимо такі значення цієї лексеми: «борг; обов'язок, повинність; провина» тощо (СЛУМ, VIII, 106). У перекладних лексикографічних працях XIX – XX ст. це слово тлумачиться як: «обов'язок» (Желехівський, I, 189), «обов'язок, повинність; довг, винне, винувате, позичка» (Уманець, I, 190), «довг» (Грінченко, I, 401). *Долг* «борг, обов'язок, повинність» увійшов до словника правничих термінів (РУСПМ, 45). Як діалектне утворення маркується номен *долг* «борг; обов'язок» у тлумачному словнику української мови (ВТСУМ, 308). Тож лексема вживається в усному народному мовленні: *довг* «борг» у буковинських говірках (Матеріали, II, 31), *довг* «борг» у закарпатській говірці (Сабадош, 67).

Термін закъладъ «грошове забезпечення у випадку порушення однією із сторін складеної угоди»: мы сами, и жоны, и потомки едины на другого наступовати не маем, але каждыи своего мает постерегати подъ закълдом заруки копъ десѣат на урядъ мѣсцькии до скрынки мѣсцькоє 192 – пов'язаний

із *класти* < прасл. *kladiti (ЕСУМ, II, 455). Слово *закладъ* «предмет, взятий як забезпечення одержуваної позички, відшкодування, застава; судова заборона на майно; грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди, заклад» простежується у мові українських пам'яток XV ст. (ССУМ, I, 376). Номен вміщений у «Словнику української мови XVI – початку XVII ст.»: *закладъ* «забезпечення одержуваної позички яким-небудь майном, цінностями, що передаються кредиторіві, заклад; гроші, річ, на які сперечаються і які є предметом виграшу», також «закладина, закладання; заснування, створення» (СЛУМ, X, 56). Вочевидь, лексема активно функціонувала у XIX – XX ст.: «застава, ставка» (Желехівський, I, 249), «застава, заставщина, заклад» (Уманець, II, 242). Назвичайно широка семантика слова у лексикографічній праці Б. Грінченка, зумовлена, вірогідно, багатозначністю слова та наявністю омонімічних номенів: «основа, фундамент; установа, організація; кількість неваляного сукна, яке можна покласти у валушку в один раз; заклад, парі» (Грінченко, II, 48). У словнику юридичних термінів початку XX ст. *заклад* тлумачиться як «застава, застанова, заставляння» (РУСПМ, 54). Лексема збереглася в сучасній українській мові: *заклад* «умова між сперечальниками, за якою той, хто програв, повинен виконати що-небудь, парі; гроші, річ, на які сперечаються і які є предметом виграшу; забезпечення одержуваної позички яким-небудь майном, цінностями, застава; доказ, свідчення чого-небудь», а також «установа з певним штатом службовців і адміністрацією» (ВТСУМ, 395).

Номен запись «юридичний документ»: иж-ем предал крунъть свои власныи, то ест другую полморка з будованем, іако в запису есть 142; даровал дочку свою и зіатіа свого Ивана Наумовича вѣчными часы половицю добръ своих, которые ему належат документами и записами сознаными 149; а хъто бы мѣль сес мои нинѣишии доброволныи тастаментъ и запис вечистыи мѣль (!) касовати або нарушити, россудитсіа со мною 165; которую мену свою вечистую тымъ нашимъ записом ствержаем и вечисте оставліаем 166 зв.; предъ тымъ же вріадом мѣсцькимъ вижевскимъ, іакъ выщеи положоно в записе

Прокопа того ж 169 зв. та ін. – пов’язаний із *писати* < прасл. *ръsati (ЕСУМ, IV, 376). Він широко вживався, починаючи з XIV ст.: *запись* «юридичний акт про надання маєтку, запис; документ про забезпечення боргу; письмове зобов’язання, договір; боргове зобов’язання; письмовий документ юридичного характеру, грамота; письмове розпорядження; запис, внесений до книг» (ССУМ, I, 382). Ще активніше слово використовувалося у староукраїнській мові XVI – першої половини XVII ст.: «юридичний документ: вливковий, видеркафовий, квитовий, приписовий, продажний, судовий та ін. записи; дарчий акт, заповіт; боргове зобов’язання; внесення документа в урядові книги; письмове зобов’язання, обітниця, договір» (СЛУМ, X, 144). Перекладні словники XIX – XX ст. засвідчують функціонування цього номінатива: «акт, що містить зобов’язання чи надання прав» (Пискунов, 84), «записане» (Желехівський, I, 262), «запис» (Грінченко, II, 78). Словник правничої мови фіксує запродажний, міновий, мировий, дільчий, віновий, єднальний записи (РУСПМ, 57). На сучасному етапі розвитку української лексикології термін позначає декілька понять, проте первісна його семантика застаріла: «дія за значенням *записувати*; те, що становить письмовий виклад або результат записування чого-небудь на плівці, платівці; у множині – папери із записаними на них спостереженнями, думками тощо; певна одиниця у системах обробки інформації; агрегат у мовах програмування; як розмовне та застаріле – назва деяких офіційних документів» (ВТСУМ, 412).

Слово *зарука* «грошове забезпечення у випадку порушення однією із сторін укладеної угоди»: але *каждый* свого маєт постерегати подь закъладом заруки копь десіат на урядь мѣсцькии до скрынки мѣсцькоє 192 – пов’язане із *рука* < *rQka (ЕСУМ, VI, 137). Назва фіксується у пам’ятках староукраїнської мови XV ст. як «грошове забезпечення на користь правителя або його урядників у випадку порушення однією із сторін складеної угоди; заклад» (ССУМ, I, 385). У наступний період розвитку її семантичне поле дещо розширюється: «заклад, застава; обіцянка, зобов’язання» (СЛУМ, X, 187). Лексикографічні праці XIX – XX ст. подають значення: «порука; штраф за

порушення умов, обов'язків; пеня» (Пискунов, 85), «порука; заручини» (Желехівський, I, 268), «поручник, ручитель, рукоїмця; порука, запорука, рукоємство» (Уманець, III, 120), «порука» (Грінченко, II, 91). У сфері юриспруденції початку ХХ ст. *зарука* – це «порука, рукоємство» (РУСПМ, 197). Сьогодні лексема кваліфікується як розмовна і має значення «протекція; запорука» (ВТСУМ, 419).

Номінатив згода «договір, угода»: иж-ехъмы учинили згоду межи собою вечистую на крунъты наши ѿтчистые, которые нам належат по ѿцѣ нашѣм небожчику 191 зв. – пов'язаний із прасл. *godъ «час» (ЕСУМ, I, 544), вміщений у «Словнику української мови XVI – початку XVII ст.» зі значенням «взаємна домовленість, порозуміння, згода; договір, умова, угода; взаємна дружба, мирні стосунки, злагода; погодженість, гармонія; примирення; союз» (СЛУМ, XI, 155). Знаходимо цю лексему у перекладних словниках XIX – ХХ ст. (Пискунов, 89), (Желехівський, I, 292), (Уманець, IV, 56), а також у словнику правничих термінів (РУСПМ, 264). У лексикографічній праці Б. Грінченка *згода* – «злагода, мир; угода; примирення» (Грінченко, II, 139). Тлумачний словник сучасної української мови потрактовує номен як «позитивна відповідь, дозвіл на що-небудь; взаємна домовленість, порозуміння; спільність поглядів, думок; взаємна дружба, мирні стосунки; союз, об'єднання; підтвердження чого небудь (у знач. стверджувальної частки); гаразд» (ВТСУМ, 451). Відтак первинна семантика лексеми *згода* «угода, договір» втрачена, тож слово перейшло з офіційно-ділового стилю до загальноживаного лексикону.

Термін купля «купівля»: и просиль Пѣтръ, жебы таа его купля вечистаа была записана 35 зв. – пов'язаний із прасл. *koupiriti (ЕСУМ, III, 147). Як «купівля; те, що куплене, покупка; тимчасове користування майном, оренда» лексема вживалася в українських документах XIV – XV ст. (ССУМ, I, 529). Дещо інша семантика номена простежується у «Словнику української мови XVI – початку XVII ст.»: «купівля, купування; те, що куплене, покупка; товар, крам; торговиця, ярмарок» (СЛУМ, XV, 188). Слово використовувалось і в XIX – ХХ ст. зі значенням: «купівля, торгівля» (Желехівський, I, 390), «покуп,

купування» (Уманець, II, 59), «купля, покупка; куплений предмет» (Грінченко, II, 327). Словник правничої мови вміщує слово *купля* «купівля» (РУСПМ, 85). На сучасному етапі розвитку української мови ця лексема вживається рідко і маркується як розмовна у значенні «купівля» та як застаріла, коли йдеться про покупку (ВТСУМ, 597).

Слово мена «обмін»: *которым крунѣтом, выш помененым, полплеча з будованем, волно Сербенови и жонѣ его... шаповати..., которую мену свою вечистую тымъ нашимъ записом ствержаем* 166 – походить від прасл. *mĕna «зміна» (ЕСУМ, III, 479). Було поширене у староукраїнській мові XIV – XV ст. у значенні «угода про обмін; заміна» (ССУМ, I, 627). Зафіксована ця лексема як «мінба, розмін» (Пискунов, 137), «міна, мінба» (Желехівський, I, 442), «міна, мінба, обміна, заміна, вимін» (Уманець, II, 119), «міна; предмет міни» (Грінченко, II, 431) у перекладних лексикографічних працях минулих століть. Російсько-український словник правничої мови подає номен *міна* як «міна, заміна, мінба; обмін, промін, вимін» (РУСПМ, 96). Сьогодні він кваліфікується як термін юридичної галузі «обмін; договір, згідно з яким між сторонами здійснюється обмін одного майна на інше» (ВТСУМ, 676).

Номен наклады «витрати»: *то єст цѣлыи полморка Семенови Иванович Воицеху за суму пѣнїазеи золотыхъ двадцат. А Данило за злотыхъ .ві. [12] чинит сумы всеи золотыхъ .лї. [30] и пїат з накладамы* 167 – пов'язаний із *класти* < прасл. *kladti (ЕСУМ, II, 455). У «Словнику староукраїнської мови XIV – XV ст.» слово *накладъ* у значенні «витрати» реєструється з XV ст. (ССУМ, II, 18). Воно вміщене у перекладних лексикографічних працях XIX – XX ст.: *на́клад* «утримання; вантаж; вага»; податок, подать» (Пискунов, 145), «витрати, видатки» (Желехівський, I, 479), «втрата, шкода» (Уманець, II, 147), «витрати, видатки, утримання; податок; вмістилище для тютюну» (Грінченко, II, 494). Функціонує лексема і в сучасній українській мові: у застарілому значенні «підприємство, де виготовляли горілку і спирт; гуральня», «виноградник» – у діалектному мовленні (СУМ, I, 441). У сфері юриспруденції початку XX ст. номінатив *наклад* тлумачився як «утрата» (РУСПМ, 107).

«Великий тлумачний словник української мови» подає значення «збиток; видання; утримання, кошти» і вказує на розмовний, діалектний характер його функціонування (ВТСУМ, 719).

Лексема отчизна: то *єст* плець, сполны з Грицем, за певну суму пѣнїазеи золотыхъ пїатнадьцать, іако жь то самаіа отчизна Грица 181 зв.; иж-ехъмы учинили згоду межи собою вечистую на крунъты наши отчистые, которые нам належат по отцѣ нашѣм небожчику, ... то *єст* отчизна наша 191 зв.; иж-ем продал крунътъ свои властныи, никому ни в чем не заведеныи, часть отчизны своеи 151 – походить від *отець* < *отьсь «батенько» (ЕСУМ, IV, 232). Здавна вживалась у мові офіційно-ділових паперів як «масток, успадкований по батькові на правах повної власності, батьківщина, вотчина; стосовно до володаря – держава» (ССУМ, II, 111). Послідовно фіксується у словниках ХІХ – ХХ століть: *отчизна* «батьківщина; вітчизна́» (Желехівський, I, 585), *отчизна* «родина, рідний край» (Уманець, II, 278), *отчизна* «батьківщина; отчизна, родина» (Грінченко, III, 77). Номінатив *отчизна* зі значенням «вітчизна; спадщина від батьків; батьківщина» маркується як застарілий на сучасному етапі розвитку української мови (ВТСУМ, 868).

Номен печать «відбиток, що підтверджує дійсність документа»: тастамєннѣтъ же *єст* слушныи с печатю мѣстцькою 163; которыи тастамєнтѣ... печатан *єст* печатю мѣстцькою, ...ω подпис руки и ω притисненє печати мѣстцькои, що они на прозбу мою вчинили 165; тоє писанє мое подь печатю моею и с подписом руки мое властноє 184 зв.; которыи припис термину с подь печатю Зимницького и с подьписом руки его 184 зв. – походить від прасл. *реѣать (ЕСУМ, IV, 364). Широко використовувався у староукраїнській мові ХІV – ХV ст. зі значенням: «невеликий металевий або кам'яний предмет з вирізаним знаком для відбивання з метою підтвердження змісту документа, печатка, печать; відбиток цього знака, зроблений на воску, свинці; письмовий документ, скріплений печаттю» (ССУМ, II, 143–144). Знаходимо його у лексикографічних працях ХІХ – ХХ ст.: «печать, відтиск» (Желехівський, II, 630), «печать; друк, друкування; письменство; друк, письмо»

(Уманець, III, 36), «печать, печатка» (Грінченко, III, 149). Термін міститься у словнику української правничої мови: *печатъ* «печатъ; друк» (РУСПМ, 175). Сьогодні слово *печатъ* дещо розширило своє семантичне поле: «печатка; відбиток; характерна ознака кого-, чого-небудь» (ВТСУМ, 942).

Номен подъписъ «підпис»: просила... панов бурмистров ѿ подпис руки и ѿ притиснене печати мѣстцькои 165; дае тоє писане мое подъ печатю моею и с подписом руки мое властное 184 зв.; то такъ се маєт в собѣ терминъ с подьписом пана Іана Зимницького 183 зв.; котори припис термину с подъ печатю Зимницького и с подьписом руки его 184 зв. – пов'язаний із *писати* < прасл. *ръsati (ЕСУМ, IV, 376), відсутній у писемних пам'ятках староукраїнської мови XIV – XV ст. У перекладних словниках XIX – XX ст. *подпись* тлумачиться як: «підпис» (Желехівський, II, 647), (Уманець, III, 71), (РУСПМ, 187), «підпис, напис» (Грінченко, III, 175). Збереглася семантика слова й дотепер: «дія за знач. *підписати, підписувати*; прізвище або ініціали, написані власноручно під текстом, малюнком і т. ін. як свідчення авторства або потвердження чого-небудь; напис, текст» (ВТСУМ, 961).

Термін право: *иж* продалъ есми властныи кгрунѣт свои, мнѣ правомъ вечистымъ належачии 36; продаѣ есми... часть свою власную дедичную в Хотиню, волную... зо всѣм правом и зо всѣми пожитками 152 зв.; мают собѣ роздѣлити полморка,... где ест мнѣ правом належачое быдло 164; если бы хто в том ему... іакую трудность задавати, тѣди іа, алиб жона моіа, алибо потомокъ мои в каждом правѣ своим кошѣтом засту[пити] повиненъ буду 184; *иж-есмо* продали дом свои з плацем... уступуючи прав своих вечистых и ѿправленых за певную суму грошеи 277 зв.; мы сами зоболных прав своих зрекаємося и не маємо ся (!) в то с потомками нашими вступоватися 277 зв.; *иж-есми* продаѣ половицю ѿгорода застѣнѣку, купно свое ѿт Хведора Нийѣта, правом моим мнѣ ѿт Нишѣта записаное 278 – походить від прасл. *ргавъ «прямий, правильний, справедливий» (ЕСУМ, IV, 550). Номен *право* «надана законами держави воля, свобода, змога діяти, розпоряджатись чимсь;

правомочність; сукупність встановлених державою норм і правил, закон, право; правопорядок; справедливість; суд, судовий процес, присуд» був активно використовувався в офіційно-діловому стилі староукраїнської мови XIV – XV ст. (ССУМ, II, 220–221). Широка семантика лексеми простежується протягом подальшого розвитку української мови: *право* «закон, справедливість; докази права володіння», *право мати* «вести судову тяжбу» (Пискунов, 209), *право* «право, закон, процес» (Желехівський, II, 732), *право* «справді, дійсно, певне, далєбі; право, влада; право, правознавство» (Уманець, III, 144), *право* «право, закон; тяжба, процес, справа в суді; спосіб, манера; *присл.* прямо, істинно» (Грінченко, III, 400). Сьогодні *право* – це «законодавство; система встановлених державою правил; обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь; наука, що вивчає юриспруденцію; правознавство; суд» (ВТСУМ, 1101).

Лексема продажа «продаж»: *ижь ведлугъ продажи предьковъ нашихъ Лєсюка часть крунъту, што на нас приналежала, ... належи Тишькови 175 зв.* – пов'язана із *дати* < прасл. *dati (ЕСУМ, II, 15), засвідчена українськими писемними пам'ятками XV ст. (ССУМ, II, 257) і лексикографічними джерелами наступних століть (Пискунов, 216), (Желехівський, II, 769), (Уманець, III, 195), (Грінченко, III, 464). Російсько-український словник правничої мови тлумачить номен *продажа* як «продаж; продавання, продання» (РУСПМ, 223). Активно використовується у сучасному літературному мовленні: заст. *продажа* «продаж», *продаж* «продавання; торгівля, товарообіг» (ВТСУМ, 1150).

Слово роздѣль «розподіл»: *дліа лѣпшеи вѣры и роздѣлу нашего сполне упросили есмо люди добрых и вѣрыгодныхъ 181; просили зобополне, абы тои роздѣль вечистыи и... сознане было приніато и до книгъ записано 182* – пов'язане із прасл. *dělitī «ділити» (ЕСУМ, II, 90), у значенні «поділ, розподіл» вживалося у документах староукраїнської мови XV ст. (ССУМ, II, 297). Номен простежується у перекладних лексикографічних працях XIX – XX ст. (Пискунов, 226), (Желехівський, II, 817), (Уманець, III, 242), (РУСПМ, 234). Словник української мови Б. Грінченка подає значення: «розділ, розподіл;

частина книги; місце між куполами на церковному даху» (Грінченко, IV, 42). У сучасній українській літературній мові слово *розділ* – «дія за значенням *розділити, розділитися*» вживається рідко, більше поширене як «частина книги, твору» (ВТСУМ, 1239).

Термін справа «документ»: справа Васка Лєсюковича, року тисячного шістьсотного шестнадцатого, мѣсца фєврална, двадцат ѡсмого дѣна 36 – пов'язаний із прасл. *pravъ «прямий, правильний, справедливий» (ЕСУМ, IV, 550). Номен *справа* «справа, діло» фіксується у пам'ятках староукраїнської мови XIV ст. (ССУМ, II, 373). Він послідовно засвідчений перекладними словниками XIX – XX ст.: «механізм, пристрій; діло, тяжба, процес, слідство; довідка; керівництво; обставина» (Пискунов, 246), «дія, операція, процес; річ, рахунок» (Желєхівський, II, 909), «діло, дія; тяжба, судовий процес; інструмент» (Грінченко, IV, 188). Активно використовується в сучасній українській мові: *справа* – «робота, заняття людини; діло, праця; задум, намір; те, що безпосередньо стосується кого-небудь; спеціальність, професія, коло занять; питання; документи, судовий процес; необхідна річ; явище, подія, факт; дія сценічного твору» (ВТСУМ, 1376).

Номен угода «домовленість»: учинили згоду межи собою вечистую на крунѣты наши ѡтчистые... просили, абы таіа угода была записана 192 – пов'язаний із прасл. * *godъ* (ЕСУМ, I, 544), функціонував в українській літературній мові XIX – XX ст. (Желєхівський, II, 1002), (Уманець, IV, 138), (Грінченко, IV, 314). Активно використовується в сучасному офіційно-діловому мовленні: *угода* «взаємна домовленість; договір; згода, догода» (ВТСУМ, 1495).

Слово уріады «орган влади»: ставши ѡчевисте ку записанѣю книг мѣсцькихъ вижевскихъ пред нас, уріады нинєишии, славетныи Лукашь Хомич 175 зв.; предъ нами, вріадом мєсцьким вижевским 140; на вріаде мѣским вижовьским зупольным... 35 зв., при вріади замковым и мѣсцьким 184 – пов'язане з прасл. *ređъ «ряд» (ЕСУМ, V, 153). Номен фіксується у пам'ятках староукраїнської мови з XV ст. як «умова, угода; законна сила; службове становище, посада; устновлений обов'язок» (ССУМ, II, 484). В українських

словниках пізніших століть *уряд* – «посада, сан, достоїнство, місце; суд, чиновник-представник суду» (Пискунов, 268), «посада; керівництво» (Грінченко, IV, 353). Лексикон сучасної української мови містить термін *уряд* зі значенням «найвищий виконавчий та розпорядчий орган державної влади, члени такого органу; місцеве правління; правління як діяльність, дія; посада, що дає право керувати людьми; державна установа» (ВТСУМ, 1514).

Отже, до власне українських номінативів, пов'язаних із правовою сферою, зараховуємо мовні одиниці, що є назвами державних органів влади (уріадь), елементів судочинства (во́лность, долгъ, закъладъ, зарука, наклады, право), понять поділу, успадкування, продажу майна (даровизна, згода, купліа, мена, отчизна, продажа, роздѣлъ), юридичних актів та документів (запись, справа, угода), а також назвами, що стосуються оформлення документації (печать, подѣпись). Адміністративно-юридична лексика, утворена на українському мовному ґрунті, збагатила українську правознавчу терміносистему. У переважній більшості вона активно використовується в сучасній українській літературній мові з різноманітним стилістичним навантаженням.

Скорочення

- ВТСУМ   Великий тлумачний словник сучасної української мови. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.
- Грінченко   Словарь української мови / упор. Б. Грінченко. Т. I–IV. – К., 1907–1909.
- ЕСУМ   Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. I–V. – К., 1982–2006.
- Желехівський   Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар / Є. Желехівський. – Львів, 1885–1886. Т. 1–2.
- Матеріали   Матеріали до словника буковинських говірок / ред. кол. Ю. О. Карпенко та ін. Вип. 1–6. – Чернівці., 1971–1979.
- Пискунов   Пискунов Ф. Словник живої народної, писемної і актової мови руських югівщан російської і Австрійсько-Венгерської цесарії / Ф. Пискунов. – К., 1882. – 304 с.

- РУСПМ Російсько-український словник правничої мови / гол. ред. А. Кримський. – К., 1926. – 322 с.
- Сабадош Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району / І. В. Сабадош. – Ужгород, 2008. – 480 с.
- СЛУМ Словник української мови XVI–XVII ст. Вип. 1–15. Львів, 1994–2010.
- ССУМ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / редкол. Л. Л. Гумецька та ін. Т. 1–2. – К., 1977–1978.
- Тимченко Історичний словник українського язика / зредагував Є. Тимченко. Кн. 1. Зошит 1–2. – Харків, 1930, 1932.
- Уманець Словар російсько-український / укл. М. Уманець, А. Спілка. Т. 1–4. – Львів, 1893–1898.

Список використаних джерел

1. Жила Т. І. Адміністративно-територіальна лексика української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Жила. – Умань, 2006. – 19 с.
2. Німчук В. В. Передмова / В. В. Німчук // Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. : збірник актових документів / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. – К., 1981. – С. 3–23.
3. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Ставропігійського братства) / М. Л. Худаш. – К., 1961. – 164 с.

Peculiarities of lexical items related to the legal sphere of public life were investigated on the basis of Ukrainian texts of Vyzhivska forensic books of XVII century. With the help of lexicographical works specific vocabulary, obsolete, dialect and spoken words were revealed. The dynamics of nomens functioning beginning from ancient times till nowadays were studied.

Key words: assembly book, lexeme, law term, official and business style.